

ili cjelinama. A unoseći u svoj udžbenik i priručnik stilističku problematiku povezanu s glasovima i pismom, ostvarili su dalji boljitak: povezali su nastavu jezika i jezično poučavanje s nastavom književnosti i razumijevanjem književnoga djela kao jezične umjetnine.

I još, kao nigdje dosad, glasovne se mijene ne promatraju i ne tumače samo unutar izolirane, jedne riječi, nego se i prate i tumače, te promjene, na granicama među riječima — i opet s pažnjom na izgovornu standardizaciju. A tu je ponajveća novina: da se riječi sa slovočanom skupinom »ije« (liječ, npr.) smatraju izgovorno ispravnima i u glasovnome jednosložnom ostvaraju (l'jek). Dokazan je tu smisao i sluh za poštovanje jezične stvarnosti pri utvrđivanju norme u jeziku.

Metodički je ovaj udžbenik i priručnik također bliz idealu-modelu: svaka se tema obrađuje cjelovito. Ne inzistira se na usvajanju definicija i pravila te njihovu reproduciranju, nego na razumijevanju i stvaralačkoj primjeni usvojenih spoznaja. Time se nastava oslobađa verbalizma i postaje funkcionalnom, stvaralačkom, misaonom. Želja joj je da učenika maksimalno intelektualno angažira i učini ga sudionikom u nastavnom procesu. Namjera je autora da nastavu oslobode ekskatredarsko-predavačkog pristupa jezičnim pojavama.

Stvaralačkim autorima, profesorima Siliću i Rosandiću, jednako kao i njihovu poduzimljivom i zaslužnom izdavaču, Školskoj knjizi, poželjeti je samo jedno, jedno mnogo: hiljadili im se ovakvi pothvati!

Kažem to s nešto očita zanosa, s uvjerenjem da tu nikakve pretjeranosti nije: jer novine, metodološke i metodičke, kojima je svrha da unapređuju jezičnu kulturu, a posljedak da unapređuju našu spoznaju o vlastitome jeziku — novine su vazda dobrodošle.

Pogotovu kad one pripomažu dokidanju ni na čemu temeljenih protivština među poznavanjem jezika, tumačenjem književnosti i općim obrazovanjem.

Krunoslav Pranjić

OSNOVE FONETIKE I FONOLOGIJE

Ono nekoliko riječi koje sam posvetio knjigama Silića i Rosandića na razgovoru u Zagrebačkom lingvističkom krugu neću ovdje preinačiti u cjelovitu recenziju, a neću ih ni preraditi prema diskusijama koje su im slijedile. Tako se neće dati potpuno cjelovit sud o knjigama, ali će se sačuvati draž prvog susreta sa djelom koje je pobudilo velik interes i koje je na tržištu doslovno razgrabljeno.

Ostavljajući po strani koliko je sretna koncepcija u tri knjige [Udžbenik, Priručnik za nastavnike, Radna bilježnica], ovdje ću se ograničiti na neke sudove o Udžbeniku. Naime, već kad je Silić objavio veći rad u banjalučkim »Prilozima« osjetio sam da se nešto dobro sprema, i da će našoj ukupnoj fonetici, ortoepiji i ortografiji, pristupiti na nov način. Kao jedan od velikih dobitaka od ove knjige naveo bih upravo čistoću u tom pogledu i sposobnost da se razluči ono što je napisano od onoga što je izgovoreno, dakle pravopis od »pravogovora«, kao i to da se fonološki principi primijene na najmarkantnije probleme u nastavi fonetike. Tako ovu knjigu i gledam: kao primijenjenu fonologiju ili primijenjenu fonologije. Ako je dopušteno reći, ova knjiga pokazuje koliko fonologija može dati, pa bih u tom smislu od autora rado čuo i malo skepse prema fonologiji kao nauci o razlikama parova kad se nađemo pred konkretnim problemima naše ortoepije. Npr. u razmatranju glasova č i ć proveden je nov pristup i nova terminologija, govori se o fonološkom opterećenju parova kao *kopačica-kopaćica*, ali se ne govori da je fonološko opterećenje takvih parova nisko [čovjek i čovjek, a »Vjesnik« od nedjelje prije ove diskusije ima *kopačica* u značenju u kojem bi se tražila *kopaćica*]. Tu imamo, dakle, više fonetike, jer tražimo izgovor određenog glasa, i kad ga ne znamo opravdati ni etimološkim ni fonološkim razlozima. A važno pitanje ortoepije: ako je č onda kakvo je to ć? — ostavlja nas na terenu čiste fonetike. Na sličan način ni one

razlike između *grād* i *grâd*, koje se tako zamorno provlače kroz naše gramatike, ne vode nas dalje nego što nas je dovela tradicionalna fonetika, odnosno »gramatika«. Naš akcenat ne može se naučiti bez nekih stvari koje tradicionalno učimo, npr. bez znanja o akcenatskim tipovima [bez obzira na to kako ćemo njima pristupiti], pa će ovdje dobro doći zapažanja odlično provedena, o odnosu uzlaznog intervala naglašenog i slijedećeg nenaglašenog sloga: u *lûka ka* je na nižoj, u *lûka ka* je na istoj tonskoj razini. Korist od ovoga može biti velika u istraživanju melodije govora, u prvom redu.

Ova se knjiga, dakle, može promatrati kao primjena fonologije na probleme kojima smo naučili da se bavimo. U njoj je na vrlo prikladan i temeljit način razlučeno što je grafem, što glas, a što fonem. Fonološka prizma gledanja tu je vrlo dosljedna, pa je sve ono što je morfološko ostavljeno gramatici [npr. palatalizacije, *l > o* itd.]. U knjizi su obrađene alternacije na granicama morfema i leksema koje obično nazivamo jednačenjem i ispadanjem suglasnika. Zato se od distinktivnih obilježja kojima fonologija barata uzimaju samo neka akustička i artikulacijska svojstva, npr. zvučnost-bezvučnost. U tom dijelu — koji je, kako sam čuo u razgovoru, eksperimentalno provjeren — ima mnogo toga što pokazuje raskorak između stvarnog izgovora i naše vjere u to da čitamo kako pišemo. Ovdje je uočeno da je u alternacijama na granicama prefiksalnog i korijenskog morfema karakteristična i fuzija i aglutinacija, a na granicama korijenskog i sufiksalnog morfema samo fuzija. To nam objašnjava zašto je stvarni izgovor *napredak-napreci*, a ne *napretci*. Naravno, to od nas traži da uočimo i korigiramo navike u kojima nas je pravopis odgojio, i orijentira nas u pravcu one ekonomičnosti koji smo učili od Martineta. Ipak, svi ostajemo pomalo začuđeni našim izgovorom (i hrabrošću da nas tko na nj upozori) na granicama riječi, što pravopis ne prati. Izgovor u normalnom ili u brzom tempu *brač:eka* [pravopisno i posebno pažljivo *brat čeka*] daleko je od opće proširenog uvjerenja da

smo na liniji osobito dobrog jezika ako iščitavamo svako slovo, npr. *crpst éu*, — a ne *crpšću* — kako rade pjevači i većina spikera.

U izgovoru sekvencije ije-je [u pismu autori izgleda ne žele predviđati] bilježi se, ili možda čak kodificira najveća razlika između pravopisa i pravogovora. Jednosložni izgovor najlakše se dokazuje, a po nekim piscima [kao Nazor koji je pisao *b'jes*] i vidi; ovdje bi bilo važno čuti autore koliko izgovor *cičēnim* (: *cičēnim*) duguje proučavanju pozicije i što je s govorenim prozornim jezikom, u kojem se javlja i *cičēnim*. O tome bismo najbolje mogli čuti od autora, ali i o eventualnim reperkusijama u pravopisnoj normi. [isto tako i za npr. *Graz, Gradac-Gradca, Graca*].

Knjizi ovakve vrste lako je predlagati proširenja i dopune, ali bi se autorima moglo staviti na srce da na jednako sistematičan način razrade prelaženje akcenta s toničke na prepozitivnu atomičku riječ. Tako bi se vidjelo što se korisna može izvući iz nove terminologije i iz suvremenog pristupa, ako želimo objasniti zašto sa *grād* akcenat prelazi u *grâd*, a sa *dvôr* kao u *dvôr*. Isto tako, mislim da treba reći kako se strane usvojene riječi prilagođuju na dva načina: promjenom mjesta [*riôlina*], ali i promjenom intonacije na istom mjestu [*violina*]. Bez toga teško je odgovoriti na pitanje koje se ondje postavlja: Kako se strane riječi prilagođuju po akcentu?

Udžbenik s Priručnikom za nastavnike i Radnom bilježnicom namijenjen je nastavi jezika u prvom razredu srednje škole, vjerojatno u nekim sretnijim i povoljnijim okolnostima — u manjim razredima i s manje opterećenim nastavnicima. Ali, bilo kako bilo, u tim knjigama ima toliko dobra da će ambiciozniji nastavnik moći osjetno unaprijediti nastavu materinskog jezika i u okolnostima kakve one jesu. Sigurno je da će biti velike koristi i od metodskih uputa za praktične vježbe, koje uvelike idu na razvijanje kreativnih sposobnosti učenika.

Ovdje se neću osvrtni na dio posvećen intonacijama i grafostilistici — o tome još nisam formirao mišljenje. Ali pojedini na kojima sam se zaustavio pokazuju nam da ovo nije aplikacija poznatih stvari, već rezultat originalnih ispitivanja općestokavskih odnosa grafema, glasa i fonema. To je knjiga koja nosi mnogo spoznaja i poticaja, i zaslužuje da bude svestrano prikazana.

Vladimir Anić

NAIZGLED TANKA KNJŽICA

Sa Silić-Rosandićevima knjigama nastava hrvatskoga jezika ozbiljno je prekoračila prag srednjih škola. Bila je doduše prisutna i prije, ali rijetko, kao slučajni dolaznik koji se svraćao samo prigodice i samo na koji trenutak.

Skraćivanjem gimnazije od osmogodišnje na četverogodišnju školu bitno se promijenio i položaj jezika. U prvi bi se tren moglo činiti da je svejedno predavao se jezik u prva četiri razreda osmogodišnje gimnazije ili u četiri završna razreda osmogodišnje osnovne škole. Međutim, za dobru jezičnu naobrazbu to nije svejedno. U osmogodišnjoj se gimnaziji jezik nalazio u jednoj cjelini gdje je jedinstvo škole, školovanje, a načelno i nastavnika, davalo jamstvo da jezik ne može biti zanemaren i da su ponavljanja za maturu bila zaokružene cjeline. Osnivanjem osmogodišnjih osnovnih škola i skraćivanjem gimnazije na četiri razreda gimnazija je praktički ostala bez jezične nastave, pogotovu što je i program tražio malo. Maturalna pitanja iz jezika bila su obično formalnost jer su i učenici i nastavnici bili svjesni da se traži nešto što pripada drugoj školi pa se i odgovornost za jezično neznanje prebacivala na drugu školu. Kako je uz to latinski jezik prestao biti snažno sredstvo jezične naobrazbe, a strani se jezici sve više predaju izravnim metodama, učenici su gimnaziju završavali bez prave jezične naobrazbe.

Novi program¹ dao je jeziku dostojno mjesto u srednjoj školi i, razumljivo, nije bio primljen bez otpora. Normalno je što se otpor javljao protiv novog opterećenja, ali nije bilo normalno što se on jednim dijelom usmjerio protiv jezičnoga programa uopće. Jezična nastava mora imati potrebno mjesto i u srednjoj školi, a drugo je usklađivanje opsega pojedinih područja. (Tu se moglo učiniti više.)

No i najbolji bi program ostao mrtvo slovo na papiru kad ga ne bi pratili potrebni udžbenici i priručnici. Za prvi razred gimnazije dobili smo potrebne knjige u suautorstvu J. Silića i D. Rosandića. Kad su knjige izašle, otpor se pojačao. Onaj koji sam ja osjetio opet je bio krivo usmjeren. Bio je okrenut protiv fonologije uopće, a uzrok mu je glavninom bio prirodna težnja za udobnošću, mirom: da ono što smo jednom naučili možemo predavati do kraja radnoga staža. A nije se moglo čekati dok stručnjaci starije naobrazbe ne odu u mirovinu. Nekima je nastavnica novost morala poremetiti mirne predavačke tokove i prisiliti ih na ponovno učenje. Čini se da je razdoblje blaženoga stručnog mira prošlo za sve struke pa i za lingvistiku i da smo na pragu doživotnoga učenja.

Silić-Rosandićeve knjige zaista znače prodor novih lingvističkih pogleda u nastavu srednjih škola. Uz fonetiku dolazi i fonologija i fonostilistika kao nove discipline jer se glasovi ne promatraju samo s fiziološkoga gledišta, nego i s funkcionalnoga, promatra se njihova priopćajna i izražajna vrijednost. Pravopis i pravogovor dobivaju novo svjetlo, a djelomično i rečenična fonetika. Sve to utire nove puteve u jezičnoj naobrazbi pričko potrebnoj suvremenom čovjeku. Zato su pohvale opravdane jer ove knjige znače kamen međaš u srednjoškolskoj jezičnoj naobrazbi, a znatno promiču i našu jezičnu naobrazbu uopće.

¹ Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj, Prosvjetni vjesnik, 7, Zagreb, 10. prosinca 1973.